

S T U D I A

Międzynarodowa ekonomia polityczna – subdyscyplina nauki o stosunkach międzynarodowych

Edward Haliżak

Uniwersytet Warszawski

Celem artykułu jest analiza międzynarodowej ekonomii politycznej (MEP). W związku z tym zostaną w nim podjęte kwestie, które stanowią o statusie MEP jako subdyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych, tj. tradycje intelektualne, przedmiot badania, relacje polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych, teoretyczno-metodologiczna tożsamość. Dodatkowe kryteria, które pozwalają wyodrębnić MEP jako subdyscyplinę, to także: wysoki poziom instytucjonalizacji w postaci stowarzyszeń i grup badawczych, sekcji i komitetów, czasopism naukowych poświęconych wyłącznie tej problematyce oraz rozwinięta dydaktyka w ramach programów kształcenia stosunków międzynarodowych.

Słowa kluczowe: ekonomia polityczna, międzynarodowa ekonomia polityczna, bogactwo, potęga, Susan Strange, Robert Keohane, ekonomiczna współzależność, globalna ekonomia polityczna, liberalizm, nacjonalizm.

Wstęp

Niebawem minie pół wieku, od kiedy w 1970 r. brytyjska badaczka Susan Strange opublikowała na łamach czasopisma „International Affairs” artykuł zatytułowany „Ekonomia międzynarodowa a stosunki międzynarodowe. Przypadek wzajemnego nieuznawania się”. To publikacja, w której po raz pierwszy użyto terminu „międzynarodowa ekonomia polityczna” (*international political economy*) jako swego rodzaju programu badawczego i dydaktycznego z zadaniem zasypania luki między ekonomią międzynarodową (*international economics*) i międzynarodowymi stosunkami politycznymi (*international politics*). Jest to niezbędne, gdyż, jak pisała autorka tego artykułu, działania i polityka ekonomiczna rzadko są motywowane jedynie kosztami i korzyściami materialnymi, które można ująć ilościowo, lecz również celami

politycznymi i obawami oraz irracjonalnymi emocjami¹. Pomimo takiej naturalnej integralności sfery ekonomicznej i politycznej w badaniu i nauczaniu ekonomistów nie uwzględniają znaczenia czynnika politycznego, a badacze międzynarodowych stosunków politycznych – ekonomii².

Sformułowany postulat badawczy Strange postanowiła wcielić w życie, w związku z czym z jej inicjatywy w 1971 r. w Królewskim Instytucie Spraw Międzynarodowych (The Royal Institute of International Affairs at Chatham House) utworzono Zespół Międzynarodowej Ekonomii Politycznej (International Political Economy Group), który następnie w 1974 r. został afiliowany przy Brytyjskim Towarzystwie Studiów Międzynarodowych (British International Studies Association). Obecnie skupia około 400 badaczy³. Warto nadmienić, że w Stanach Zjednoczonych, gdzie międzynarodowa ekonomia polityczna rozwija się nadzwyczaj dynamicznie, dopiero w 2006 r. powołano do życia Towarzystwo Międzynarodowej Ekonomii Politycznej (International Political Economy Society) ulokowane przy Princeton University.

Stany Zjednoczone były drugim obok Wielkiej Brytanii krajem, gdzie równolegle rozwijano badania w duchu międzynarodowej ekonomii politycznej. W 1987 r. Robert Gilpin opublikował monografię, której tytuł został sformułowany następująco: „Ekonomia polityczna stosunków międzynarodowych” (*The Political Economy of International Relations*). Propozycja takiej nazwy się nie przyjęła, w związku z czym w wydanej w 2001 r. kolejnej monografii na ten temat posługuje się terminem międzynarodowa ekonomia polityczna⁴.

Niewątpliwą zasługą Gilpina było zaproponowanie koncepcji międzynarodowej ekonomii politycznej w znaczeniu wzajemnego związku rynku i państwa, pomimo faktu, że te dwie sfery działają wedle odmiennej logiki. Siła i władza, stwierdza, określają istotę politycznego działania, a rynek funkcjonuje wedle kryteriów ekonomicznej efektywności.

Istotnym wydarzeniem w rozwoju międzynarodowej ekonomii politycznej było utworzenie w 1994 r. w Wielkiej Brytanii czasopisma naukowego o tytule: „Review of International Political Economy”, które uznaje się za najbardziej prestiżowe i wpływowe w tym obszarze wiedzy⁵. Inne liczące się brytyjskie czasopisma to: „New Political Economy”, „Economics and Politics”, „Competition and Change”. W Stanach Zjednoczonych kwartalnik naukowy „International Organization” odegrał kluczową rolę w zainicjowaniu dyskursu naukowego międzynarodowej ekonomii politycznej

¹ S. Strange, *International economics and international relations: A case of mutual neglect*, „International Affairs” 1970, nr 2, s. 310.

² Ibidem, s. 313.

³ Zob. www.bisa-ipeg.org.

⁴ R. Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton 1987; idem, *Global Political Economy. Understanding the International Economy Order*, Princeton University Press, Princeton 2001.

⁵ J. Johnson et al., *The future of international political economy: Introduction to the 20th anniversary issue of RIPE*, „Review of International Political Economy” 2013, nr 5, s. 1009–1023.

w latach 70. ubiegłego wieku i do dziś uchodzi za najważniejsze forum prezentacji badań w tej dziedzinie.

Począwszy od 1970 r., nastąpił bardzo szybki rozwój organizacyjny, dydaktyczny i metodologiczno-teoretyczny międzynarodowej ekonomii politycznej, który przyczynił się do stworzenia historiografii, będącej jej bardzo ważnym czynnikiem konstytucyjnym jako subdyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych⁶. Dotyczy to w pierwszej kolejności krajów anglosaskich: Wielkiej Brytanii, Kanady i USA. W Stanach Zjednoczonych jest uważana za najważniejszy obszar badawczy stosunków międzynarodowych, obok studiów bezpieczeństwa (*security studies*) i badania polityki zagranicznej (*foreign policy analysis*)⁷. Istotną cechą naukowego dyskursu w ramach międzynarodowej ekonomii politycznej jest metodologiczno-teoretyczny podział między szkołą amerykańską a szkołą angielską, które odwołują się do odmiennych założeń filozofii nauki konstytuujących tę subdyscyplinę⁸.

Rozwój międzynarodowej ekonomii politycznej sprawił, że zaczęto stawiać pytanie o to, na ile jest ona subdyscypliną i w jakiej dyscyplinie nauk społecznych należy ją umieścić. Jako pierwszy podjął ten wątek amerykański badacz James Caporaso, w artykule zatytułowanym „Międzynarodowa ekonomia polityczna – dziedzina czy moda przejściowa”, w którym argumentował, że w ramach narastającej integracji gospodarki światowej zasadniczemu przewartościowaniu podlega relacja między dwiema zmiennymi: potęgą (*power*) i bogactwem (*wealth*) państwa – co stwarza zapotrzebowanie na nowe teoretyczne objaśnienia zasadniczo odmienne od tych oferowanych przez ekonomię neoklasyczną. Biorąc pod uwagę to, że potęga i bogactwo to atrybuty państwa jako najważniejszego podmiotu stosunków międzynarodowych, naturalne jest rozwijanie badań międzynarodowej ekonomii politycznej w ramach stosunków międzynarodowych⁹. Ten pogląd jest obecnie powszechnie akceptowany, o czym zaświadcza treść dwóch brytyjskich publikacji encyklopedycznych poświęconych międzynarodowej ekonomii politycznej¹⁰.

⁶ B. Cohen, *International Political Economy: An International History*, Princeton University Press, Princeton, 2008; I. Hobson, *Revealing the Eurocentric foundations of IPE: A critical historiography of the discipline from the classical to the modern era*, „Review of the International Political Economy” 2013, nr 5, s. 1024–1054.

⁷ R. Denemark, R. O’Brien, *Contesting the canon: International political economy at UK and US universities*, „Review of International Political Economy” 1997, nr 1, s. 214–238; D. Maliniak, S. Peterson, M. Tierney, *TRiP around the World: Teaching, research and policy views of international relations faculty in 20 countries*, <http://irtheoryandpractice.wm.edu/projects/trip/TRiPAroundtheWorld2011.pdf> (data dostępu: 15.02.2017); I. Sharman, K. Weaver, *RiPE, the American School and diversity in global IPE*, „Review of International Political Economy” 2013, nr 5, s. 1082–1100.

⁸ Zobacz C. Murphy, D. Nelson, *International political economy: A tale of two heterodoxies*, „British Journal of Politics and International Relations” 2001, nr 1, s. 393–412; B. Cohen, *The Transatlantic divide. Why are American and British IPE so different?*, „Review of International Political Economy” 2007, nr 1, s. 197–219.

⁹ J. Caporaso, „IPE” – *field or fad?*, „International Studies Notes” 1987, nr 1, s. 176–182.

¹⁰ B. Weingast, D. Wittman (red.), *The Oxford Handbook of Political Economy*, Oxford University Press, New York 2006; M. Blyth (red.), *The Routledge Handbook of International Political Economy*, Routledge, London 2009.

W Polsce badania międzynarodowej ekonomii politycznej na gruncie politologii są potępiane¹¹. Niemniej jednak pojawiają się inicjatywy i działania ukierunkowane na rozwijanie badań w ramach tej subdyscypliny. Są to publikacje nowego pokolenia badaczy, takich jak Paulina Matera¹², Tomasz Kubin¹³, Bartosz Michalski¹⁴, Magdalena Trzcionka¹⁵, Marcin Grabowski¹⁶, Małgorzata Zachara¹⁷, Marek Rewizorski¹⁸, które w różnym stopniu nawiązują do związków polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych. Jako istotny fakt należy odnotować wydanie w 2011 r. tłumaczenia pracy Johna Ravenhilla *Globalna ekonomia polityczna*¹⁹.

W 2002 r. w Instytucie Stosunków Międzynarodowych UW utworzono Zakład Ekonomii Politycznej Stosunków Międzynarodowych, którego nazwa nawiązywała do tytułu monografii Gilpina z 1987 r. Pracami tego zakładu kieruje nieprzerwalnie piszący te słowa, który w 2006 r. opublikował rozdział w pracy zbiorowej o współzależności sfery politycznej i ekonomicznej²⁰. Od 2002 r. wielu pracowników zakładu opublikowało monografie mieszczące się w obszarze badawczym międzynarodowej ekonomii politycznej²¹. W 2012 r. ukazała się praca zbiorowa pod tytułem *Geoekonomia*,

¹¹ Por. następującą opinię: „nie oznacza to jednak, że istnieje ekonomia polityczna stosunków międzynarodowych, jak sądzą niektórzy badacze, tworząc kalki językowe, nieumiejętnie tłumacząc terminy funkcjonujące w nauce anglosaskiej, szczególnie amerykańskiej. Na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych nie powinna funkcjonować inna dyscyplina naukowa. A taką jest właśnie ekonomia, która bada procesy gospodarowania. Tymczasem te procesy nie zachodzą w stosunkach międzynarodowych, ale poniżej ich poziomu, w ramach społeczeństw i państw”. Cyt. za: R. Zięba, *Studia europejskie z perspektywy stosunków międzynarodowych*, w: K. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *Studia europejskie: Zagadnienia metodologiczne*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 34–35.

¹² P. Matera, *Uwarunkowania ekonomiczne polityki Stanów Zjednoczonych wobec Europy Zachodniej za prezydentury Richarda M. Nixona (1969–1974)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

¹³ T. Kubin, *Polityczne implikacje wprowadzenia unii walutowej w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.

¹⁴ B. Michalski, *Międzyregionalne porozumienia handlowe. Transpacyficzny regionalizm jako alternatywa dla „wolnego” handlu*, Difin, Warszawa 2014.

¹⁵ M. Trzcionka, *Sankcje gospodarcze w polityce zagranicznej USA po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.

¹⁶ M. Grabowski, *Współpraca czy rywalizacja. Procesy i organizacje w regionie Azji i Pacyfiku na początku XXI wieku*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015.

¹⁷ M. Zachara, *Global governance. Ład międzynarodowy po zakończeniu stulecia Ameryki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

¹⁸ M. Rewizorski, *From Washington to St. Petersburg – Development of the G-20 as a New Center of Global Governance*, Logos, Berlin 2014.

¹⁹ J. Ravenhill, *Globalna ekonomia polityczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

²⁰ E. Haliżak, *Współzależność polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych*, w: E. Haliżak et al. (red.), *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

²¹ Zob. A. Jarczewska-Romaniuk, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe*, Wydawnictwo Branta, Bydgoszcz 2003; J. Nakonieczna, *Spoleczna odpowiedzialność przedsiębiorstw międzynarodowych*, Difin, Warszawa 2006; A. Aleksy-Szucsich, *Economic Benefits of Ethnolinguistic Diversity*, Cambria Press, New York 2008; A. Wróbel, *Międzynarodowa wymiana usług*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009; idem, *Wspólna polityka handlowa Unii Europejskiej*, Rambler, Warszawa 2014; R. Ulatowski, *Analiza porównawcza polityki energetycznej importerów i eksporterów surowców energetycznych na przykładzie Niemiec i Arabii Saudyjskiej*.

przygotowana wysiłkiem pracowników Zakładu Ekonomii Politycznej Stosunków Międzynarodowych²².

W 2016 r. w ramach Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych powstała sekcja międzynarodowej ekonomii politycznej, której kierownictwo objęła Paulina Matera.

W kontekście powyższych faktów ilustrujących rozwój międzynarodowej ekonomii politycznej nasuwają się pytania o kryteria jej wyodrębniania jako subdyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych, a w szczególności o materialne i ideowe przesłanki jej powstania. A także o to, co konstytuuje jej obszar badawczy oraz o jej teorię i epistemologię. Mając to na uwadze, w artykule zostaną rozważone następujące kwestie. Po pierwsze, podjęty zostanie problem genezy koncepcji ekonomii politycznej, która jest ważnym źródłem ideowym międzynarodowej ekonomii politycznej. Po drugie, zostanie zrekonstruowany przebieg i ewolucja naukowego dyskursu o międzynarodowej ekonomii politycznej. Po trzecie, podjęta będzie próba zrekonstruowania zakresu przedmiotowego międzynarodowej ekonomii politycznej – czyli tego, co jest przedmiotem badania. Po czwarte, nastąpi odniesienie się do metodologiczno-teoretycznego statusu międzynarodowej ekonomii politycznej jako modelu badania stosunków międzynarodowych.

Ekonomia polityczna a międzynarodowa ekonomia polityczna

Jeśli przyjąć, że przedmiotem międzynarodowej ekonomii politycznej jest sfera wzajemnych interakcji między polityką i ekonomią w stosunkach międzynarodowych, to takie całościowe i holistyczne ujęcie wynikające z integralnego pojmowania świata społecznego nie jest niczym nowym, gdyż w historii nauk społecznych (filozofii społecznej) badanie polityki i ekonomii we wzajemnym związku datuje się od czasów filozofów greckich: Arystotelesa, Platona i Ksenofonta. Brytyjski badacz John Hobson zauważa, że rozwijanie badań w duchu międzynarodowej ekonomii politycznej nie zasługuje na miano zwrotu, ale jest powrotem do normalności²³.

Pierwszeństwo w badaniu związków polityki i ekonomii przypisać należy Arystotelesowi, który pisał na ten temat, co następuje:

nauka o gospodarstwie, ekonomika i nauka o państwie (polityka) różnią się od siebie nie tylko o tyle, o ile różni się dom od państwa, dom bowiem i państwo stanowią właściwie przedmiot zainteresowania obydwu tych nauk [...]. Otóż państwo jest największym zespołem domów, pól i posiadłości [...]. Jasną zatem jest rzeczą, że ekonomika powstaniem swoim wyprzedza politykę i jej zakres działania jest pierwiej. Gospodarstwo domowe jest bowiem częścią państwa.

Perspektywa geoekonomiczna, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016; K. Jędrzejewska, *Upadłość (bankructwo) państwa w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.

²² E. Haliżak (red.), *Geoekonomia*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.

²³ J. Hobson, *Revealing the Eurocentric foundations of IPE...*, op. cit., s. 1030.

Samą zaś ekonomią określał jako naukę o prowadzeniu gospodarstwa²⁴. Należy jednakże zeznać, że samo pojęcie ekonomii (w języku greckim *oiconomos* powstało z połączenia dwóch pojęć: *oiko* – dom i *nomos* – prawo) zostało wcześniej doprowadzone do dyskursu naukowego przez Ksenofonta²⁵. Pojęciem pokrewnym ekonomii, którym posługiwali się greccy filozofowie, była chremastyka, oznaczająca wiedzę o bogaceniu się z tytułu posiadania ziemi, handlu i obiegu pieniądza.

Ze starożytnej tradycji integralnego ujmowania polityki i ekonomii wywodzi się pojęcie ekonomii politycznej, użyte po raz pierwszy w historii nowożytnej przez francuskiego badacza Montchretien, który w 1615 r. opublikował książkę pt. *Traite de L'economie politique*. Przymiotnik polityczny miał oznaczać, że chodzi tutaj o prawa gospodarstwa państwowego²⁶. W Wielkiej Brytanii, ojczyźnie rewolucji przemysłowej, pojęcie ekonomii politycznej zostało wprowadzone przez Jamesa Stewarda w opublikowanej przez niego w 1767 r. pracy *Inquiry into the Principles of Political Economy*.

Wydane dziesięć lat później, w 1776 r., fundamentalna w historii myśli ekonomicznej praca autorstwa Adama Smitha (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) nawiązała do chremastyki jako koncepcji ekonomicznej. Brytyjski badacz Matthew Watson zauważa, że dla Arystotelesa ważne było rozróżnienie między produkcją jako procesem a tworzeniem bogactwa. Jest oczywiste, że tworzy się na bazie produkcji, ale czym innym jest podporządkowanie produkcji tworzeniu bogactwa jednostek z jednej strony, a z drugiej zaspakajanie potrzeb społecznych zgodnie z zasadą dystrybucyjnej sprawiedliwości. Ten pierwszy rodzaj tworzenia bogactwa odpowiada greckiemu pojęciu chremastyki, a to drugie pojęcie ekonomii²⁷.

Pojęcie ekonomii politycznej nawiązało do ducha i litery greckiego pojęcia *oikonomos*, czyli idei całościowego ujęcia procesu gospodarowania obejmującego produkcję i podział dóbr. Badania ekonomii politycznej określano mianem wielodyscyplinarnych (*polymath*), ponieważ swoich badań nie ograniczali wyłącznie do ekonomii jako takiej, ale uwzględniali także problemy tworzące kontekst procesów gospodarowania, to jest polityczne, prawne, filozoficzne, etyczne, kultury i sztuki. Takie ujęcie ekonomii politycznej było zatem tożsame z traktowaniem jej jako dyscypliny badającej całokształt zjawisk społecznych i w literaturze przedmiotu jest określane jako okres integralności dyscyplinarnej (*pre-disciplinary*). Zakończył się w on drugiej połowie XIX w. wyodrębnieniem się szczegółowych dyscyplin nauk społecznych, takich jak: ekonomia, nauka o polityce, prawo, socjologia, antropologia – rozpoczął się okres poddyscyplinarności (*post-disciplinary*)²⁸.

²⁴ Arystoteles, *Polityka*, PWN, Warszawa 1964, s. 3–37.

²⁵ J. Ingram, *Historia ekonomii politycznej*, przeł. Z. Daszyńska-Golińska, Wydawnictwo E. Friedlein, E. Wende i Spółka, Kraków–Warszawa 1907.

²⁶ O. Lange, *Ekonomia polityczna*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, PWN, Warszawa 1974, s. 32–33.

²⁷ M. Watson, *Foundations of International Political Economy*, Palgrave, Basingstoke 2005, s. 28–29.

²⁸ B. Jessor, Ngai-Ling Sum, *Predisciplinary and post-disciplinary perspective*, „New Political Economy” 2001, nr 1, s. 89–101.

Klasyczną ekonomię polityczną można zatem określić mianem dyscypliny nauk społecznych spełniającej kryteria interdyscyplinarności czy wręcz transdyscyplinarności²⁹. Badacze historii myśli ekonomicznej wskazują, że ekonomia klasyczna reprezentowała sobą swego rodzaju „polihistoryczną wiedzę”, w ramach której rozważania o charakterze ściśle ekonomicznym były jedynie jej fragmentem. W istocie przedmiotem badań była istota natury ludzkiej i zachowań społecznych, historia, psychologia społeczna, filozoficzne rozważania o relacji między ekonomią a społeczeństwem, roli jednostki w społeczeństwie, funkcjonowaniu instytucji gwarantujących ład i porządek społeczny³⁰. Wskazuje się, że takie podejście badawcze charakteryzowało się analizą wzajemnych zależności między teorią i praktyką, ponieważ relacje ekonomiczne analizowano w kontekście bieżących społecznych uwarunkowań³¹.

W drugiej połowie XIX w. z ekonomii klasycznej, tj. ekonomii politycznej, wyłoniła się nowa dyscyplina – ekonomia, zwana także ekonomią neoklasyczną. Przyjmuje się, że opublikowanie w 1890 r. przez Alfreda Marshalla pracy *Zasady ekonomii (Principles of Economics)* było punktem zwrotnym w rozwoju nowej dyscypliny, która zerwała z tradycją ekonomii politycznej. Przejawiało się to w przyjęciu całkowicie nowych założeń badawczych odwołujących się do racjonalności podmiotu gospodarującego (*homo economicus*), optymalizacji wyboru (*utility maximalization*) oraz zastąpienie badania stosunków produkcji i dystrybucji analizą wymiany w kategoriach ilościowych i jako formy optymalnej alokacji zasobów³². Tę jakościową zmianę adekwatnie ujął jakiś czas temu George Stigler, pisząc, że w ekonomii neoklasycznej indywidualny podmiot ekonomiczny przestał być traktowany w kategoriach uwarunkowań historyczno-socjologicznych, które zostały zastąpione przez kryteria racjonalności³³.

W tej zmianie i, zdaniem Joan Edelman Spero, w tym podziale zasadniczą rolę odegrała myśl liberalna, w której odrzucono klasyczną koncepcję jednolitego porządku polityczno-ekonomicznego, zastępując ją koncepcją dwóch rodzajów porządku.

Pierwszy to system ekonomiczny (produkcja, konsumpcja, dystrybucja) działający zgodnie z prawami natury, które są podstawą harmonii interesów ekonomicznych. Realizują się one najlepiej bez interwencji rządu (sfera polityki).

Drugi to system polityczny, który odnosi się do zjawiska władzy, wpływu i podejmowania decyzji. W przeciwieństwie do ekonomii nie działa zgodnie z prawem natury ani nie implikuje harmonii interesów. Polityka rządu jest niezbędną dla

²⁹ B. Nicolescu (red.), *Transdisciplinarity – Theory and Practice*, Hampton Press, Kresskill 2000, s. 1.

³⁰ Zobacz m.in.: R. Heilbroner, *The Wordly Philosophers: The Lives, Times and Ideas of the Great Economic Thinkers*, Penguin, Harmondsworth 2000; G. Hodgson, *How Economics Forgot History: The Problem of Historical Specificity in Social Science*, Routledge, London 2001. W polskiej literaturze przedmiotu zob. W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2000.

³¹ L. Hunter, A. Muscatelli, *Political Economy: Whence and Whither?*, „Scottish Journal of Political Economy” 1997, nr 4, s. 353.

³² M. Bernstein, *American economist and the „Marginalist Revolution”*: *Notes on the intellectual and social context of professionalization*, „Journal of Historical Sociology” 2003, nr 1, s. 135–180.

³³ G. Stigler, *Does economics have a useful past?*, „History of Political Economy” 1969, nr 1, s. 217–230.

utrzymania prawa, porządku i obrony, ale nie powinna ingerować w sferę ekonomii. W stosunkach międzynarodowych warunkiem pokoju i wspólnoty interesów jest izolacja sfery polityki i ekonomii, gdyż wolny handel w sposób naturalny przynosi dobrobyt i pokój³⁴.

Pomimo dominacji ekonomii klasycznej w dyskursie naukowym tradycja ekonomii politycznej jest w nim obecna, o czym świadczy popularność czasopisma „New Political Economy” oraz sztandarowa publikacja z 1992 r. autorstwa Jamesa Caporasa i Davida Levine’a *Theories of Political Economy*. To wyjątkowe dzieło, będące podsumowaniem ponad 200-letniej tradycji, w którym zaproponowano nowe ujęcia relacji między sferą polityki i ekonomii. Autorzy przyjmują bowiem założenie, że te dwie sfery nie są całkowicie rozłączne, wręcz przeciwnie, ich treści znaczeniowe się nakładają. Polityczność ekonomii przejawia się w tym, że rynek ma naturę polityczną, niezależnie od tego, czy jest on przedmiotem regulacji rządu, czy też nie. Natomiast politykę pojmuje się w kategoriach wyborów ekonomicznych i alokacji zasobów³⁵.

Geneza dyskursu o międzynarodowej ekonomii politycznej

Programy badawcze, subdyscypliny i dyscypliny w naukach społecznych powstają i ewoluują w danym kontekście historycznym kształtowanym przez nowe fakty i tendencje rozwojowe, które stwarzają zapotrzebowanie na nowe narzędzia analizy i sposoby objaśniania. Nie inaczej było w przypadku międzynarodowej ekonomii politycznej, która jako podejście badawcze (model analizy) zaczęła się kształtować na przełomie lat 60. i 70. XX w. Wielu badaczy wskazuje na 1970 r. jako swego rodzaju „rok zerowy” w genezie międzynarodowej ekonomii politycznej, za sprawą publikacji wspomnianego artykułu autorstwa Strange. W rzeczywistości był to proces przewartościowań w badaniu stosunków międzynarodowych inspirowany zasadniczymi zmianami strukturalnymi, jakie zaczęły się w nich dokonywać.

Okres zimnej wojny w sposób naturalny implikował, że kwestie bezpieczeństwa i strategii militarnej były traktowane priorytetowo, co przejawiało się w absolutnej dominacji realizmu jako modelu analizy. W praktyce i teorii traktowano je priorytetowo (*high politics*), ponieważ Związek Radziecki i ideologie komunistyczne postrzegano jako egzystencjalne zagrożenie dla Zachodu. W tych warunkach naturalne było traktowanie międzynarodowej współpracy gospodarczej jako kwestii mało znaczącej (*low politics*)³⁶. Wyjątkiem były publikacje Alfreda Hirschmana i Jacoba Vinera, do których zaczęto nawiązywać dwie dekady później.

³⁴ J.E. Spero, *The Politics of International Economic Relations*, St. Martin Press, New York 1977, s. 1–2.

³⁵ J. Caporaso, D. Levine, *Theories of Political Economy*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 1–6.

³⁶ J.E. Spero, op. cit., s. 4; M. Mastanduno, *Economics and security in statecraft and scholarship*, „International Organization” 1998, nr 4, s. 825–854.

Ten pierwszy już w 1945 r. zasłynął publikacją o znaczeniu handlu zagranicznego dla potęgi państwa³⁷. Viner, znany bardziej jako twórca teorii unii celnej³⁸, w artykule opublikowanym w inicjalnym numerze czasopisma „World Politics” jako pierwszy podjął temat relacji między potęgą państwa i jego bogactwem. Sformułowane wtedy przez niego założenia na ten temat zachowują swoją aktualność do chwili obecnej. Oto one: 1) Bogactwo jest absolutnie niezbędnym środkiem potęgi dla zapewnienia bezpieczeństwa i przeciwstawienia się agresji. 2) Siła jest istotnym i wartościowym środkiem osiągnięcia i zachowania bogactwa. 3) Bogactwo i siła są najważniejszymi celami polityki państwa. 4) W dłuższym czasie występuje harmonia między tymi istotnymi celami, chociaż w szczególnych przypadkach jest konieczne, aby przez jakiś czas ponosić koszty ekonomiczne w celu zapewnienia bezpieczeństwa militarnego, co w długim okresie będzie miało pozytywny wpływ na dobrobyt³⁹.

Powyższy model postrzegania i badania stosunków międzynarodowych stał się aktualny za sprawą ważnych strukturalnych zmian w gospodarce światowej w dekadzie lat siedemdziesiątych, które sprawiły, że kwestie ekonomiczne, dotąd marginalne, nabrały pierwszorzędного znaczenia i nie sposób było nie uwzględnić ich w badaniu stosunków międzynarodowych. Było to swoiste preludium współczesnej globalizacji.

Ogólnie rzecz biorąc, lata 70. ubiegłego stulecia w historii najnowszej stosunków międzynarodowych były wyjątkowe ze względu na ich przełomowy charakter. Był to czas, kiedy okazało się, że stworzony po II wojnie światowej ład ekonomiczny pod wpływem nowych jakościowo zmian strukturalnych w gospodarce i technologii okazał się dysfunkcyjny⁴⁰. Stworzyło to wyjątkowe zapotrzebowanie na nowe ujęcia i konceptualizację nowej rzeczywistości międzynarodowej. Jako jedna z pierwszych zidentyfikowała tę potrzebę Strange, stwierdzając:

To, co mam na uwadze, jest ważniejsze niż wzrost ekonomicznej współzależności i interakcji. Chodzi o to, że coraz większe tempo rozwoju ekonomii międzynarodowej napotyka przeszkodę w postaci statycznego i sztywnego politycznego systemu międzynarodowego [*international political system*]⁴¹.

Najważniejszą strukturalną zmianą w stosunkach międzynarodowych lat 70. był rozwój integracji gospodarczej w ramach EWG w Europie Zachodniej⁴². Postawił on na porządku dziennym problem roli państwa, czyli to, co polityczne w tym procesie.

³⁷ A. Hirszman, *National Power and Structure of Foreign Trade*, University of California Press, Berkeley 1945.

³⁸ J. Viner, *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York 1950.

³⁹ Idem, *Power versus plenty as objectives of foreign policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, „World Politics” 1948, nr 1, s. 10.

⁴⁰ F. Block, *The Origins of International Economics Disorder*, University of California Press, Berkeley 1977.

⁴¹ S. Strange, *International economics and international relations...*, op. cit., s. 304.

⁴² B. Russett, *International Regions and the International System. A Study in Political Ecology*, Rand McNally, Chicago 1967.

Jako pierwszy zwrócił na to uwagę amerykański badacz Stanley Hoffmann⁴³. Bela Balassa, teoretyk regionalnej integracji gospodarczej, sformułował pionierski pogląd mówiący, że bez uwzględnienia kontekstu politycznego nie da się zrozumieć zachodnioeuropejskiej integracji gospodarczej⁴⁴.

Kolejna ważna zmiana strukturalna dokonała się w Międzynarodowym Systemie Walutowym ustanowionym w Bretton Woods w 1944 r., który był podstawą liberalnego porządku międzynarodowego po II wojnie światowej. 15 sierpnia 1971 r. ówczesny prezydent USA Richard Nixon ogłosił wprowadzenie nowej zagranicznej polityki ekonomicznej, w ramach której zawieszono wymienialność dolara USA na złoto i dokonano jego dewaluacji z myślą o przywróceniu równowagi w bilansie płatniczym⁴⁵. Jednostronna dewaluacja amerykańskiej waluty zapoczątkowała odejście od systemu stałych kursów walutowych, które gwarantowały stabilność systemu międzynarodowego, na rzecz kursów zmiennych – co ostatecznie dokonało się w 1973 r. Owa fundamentalna zmiana pociągała za sobą konieczność nowych rozwiązań instytucjonalnych odnośnie do współpracy międzynarodowej. Nie można było tego dokonać bez politycznej akceptacji państw. W ten sposób kwestie współpracy monetarnej nabrały równie ważnego znaczenia jak te związane z bezpieczeństwem narodowym.

Pod koniec lat 60. jako zupełnie nowy ujawnił się problem przedsiębiorstw międzynarodowych, które miały znaczenie ekonomiczne, lecz także generowały poważne implikacje polityczne, ponieważ te nowe podmioty ze względu na swoją potęgę ekonomiczną stwarzały wyzwania dla funkcjonowania państw i ich suwerenności⁴⁶. Było to na tyle nowe zjawisko, że ujmowano je bardziej w kategoriach politycznych, pod kątem tego, na ile reprezentują one interesy kraju siedziby i stanowią problem dla kraju lokaty filii zagranicznej⁴⁷.

Ważną materialną przesłanką narodzin dyskursu o międzynarodowej ekonomii politycznej była rewolucja technologiczna (rewolucja naukowo-techniczna), którą w tamtym okresie zaczęto traktować jako najważniejszy, wręcz strukturalny, czynnik zmiany w stosunkach międzynarodowych⁴⁸. Rozwój informatyki i rosnące zastosowania komputerów w przemyśle i w życiu codziennym traktowano jako przełomowe wydarzenia o konsekwencjach dla wszystkich sfer życia społecznego, nie wyłączając

⁴³ S. Hoffmann, *Obstinate or obsolete? The fate of nation-state and the case of Western Europe*, „Daedalus” 1966, nr 95.

⁴⁴ B. Balassa, *The Theory of Economic Integration*, Richard Irwin, London 1962.

⁴⁵ F. Bergsten, *The new economics and U.S. foreign policy*, „Foreign Affairs” 1972, nr 50, s. 199–222.

⁴⁶ Zob.: S. Vernon, *Sovereignty at Bay: The Multinational Spread of US Enterprises*, Basic Books, New York 1972; idem, *The Economic and Political Consequences of Multinational Enterprises*, Harvard University Press, Boston 1972.

⁴⁷ R. Gilpin, *US Power and the Multinational Corporations: The Political Economy of Foreign Direct Investment*, Basic Book, New York 1975.

⁴⁸ J. Ruggie, *International responses to technology: Concepts and trends*, „International Organization” 1975, nr 3, s. 557–583.

stosunków międzynarodowych. Przejawem tego była debata o luce technologicznej między USA a Europą Zachodnią (ze względu na przewagę USA i zapóźnienie Europy Zachodniej). W 1968 r. dzięki publikacji amerykańskiego badacza i zarazem polityka, Richarda Coopera, do obiegu naukowego weszło pojęcie ekonomicznej współzależności. Inspiracją do napisania tej książki było widoczne już wtedy umiędzynarodowienie produkcji za sprawą przedsiębiorstw międzynarodowych, wzrost powiązań handlowych oraz, co było zupełną nowością, powstanie rynku eurodolara w Europie Zachodniej, który w wyjątkowy sposób uzależniał ówczesne państwa nawzajem w sferze finansowo-walutowej⁴⁹.

Problem ekonomicznej współzależności stał się przedmiotem niezliczonych opracowań w postaci artykułów i monografii, ale w sposób najbardziej innowacyjny uogólnili ten problem dwaj amerykańscy uczeni Robert Keohane i Joseph Nye w opublikowanej w 1977 r. pracy *Power and Interdependence*⁵⁰. To niewątpliwie przełomowa publikacja w nauce o stosunkach międzynarodowych na miarę tej autorstwa Hansa Horgenthana z 1948 r. O ile ta druga jest swego rodzaju biblią realizmu jako teorii stosunków międzynarodowych, tak ta pierwsza pełni analogiczną funkcję, ale w odniesieniu do liberalnej/neoliberalnej teorii stosunków międzynarodowych.

W pracy Keohane’a i Nye’a zaoferowano zupełnie nową, alternatywną w stosunku do realizmu, wizję stosunków międzynarodowych polegającą na odrzuceniu państwocentrycznego paradygmatu i strukturalnej anarchiczności systemu międzynarodowego, w którym dominują stany rywalizacji i konfliktu. W rzeczywistości, jak argumentowali, jest inaczej, gdyż ze względu na przejawienie się „kompleksowej współzależności” przeważają tendencje do współpracy, a nie do konfliktu. To nowe pojęcie, ich zdaniem, zmienia całkowicie logikę stosunków politycznych między państwami w ten sposób, że zasobowe ujęcie kategorii *power* przekształca się w zasobność do kontrolowania przez państwa efektów ich działalności. Praca, o której mowa, to wyjątkowo interesująca i oryginalna propozycja badawcza konceptualizująca relację między sferami ekonomii i polityki w stosunkach międzynarodowych.

Wkładu Keohane’a i Nye’a nie sposób przecenić, biorąc pod uwagę także to, że są oni twórcami „transnarodowego paradygmatu” stosunków międzynarodowych, który jest ważnym elementem konstytuującym fundament międzynarodowej ekonomii politycznej, ale na kanwie którego w następnych dekadach toczyły się poważne debaty między przedstawicielami liberalnej i realistycznej teorii stosunków międzynarodowych. Przypomnijmy, że podstawą nowego paradygmatu było twierdzenie mówiące, iż obok państw (sfera polityki) rozwijają się stosunki między aktorami pozapaństwowymi

⁴⁹ R. Cooper, *The Economics of Interdependence: Economic Policy in the Atlantic Community*, Mebraw Hill, New York 1968.

⁵⁰ Zob.: R. Keohane, J. Nye Jr., *Power and Interdependence. World Politics in Transition*, Little Brown, Boston 1977; eidem, *Power and interdependence revisited*, „International Organization” 1987, nr 4, s. 725–753; eidem, *Power and Interdependence*, wyd. 3, Little Brown, Boston 2001.

o charakterze ekonomicznym (*transnational relations*)⁵¹ oraz między różnymi jednostkami i organami rządowymi (*transnational relations*)⁵². Badacze ci, formułując taki paradygmat, przeciwstawiali go monodyscyplinarnym ujęciom tak charakterystycznym w politologii, gdzie polityczności przypisuje się jedyną cechę stosunków międzynarodowych, pomijając inne istotne, wynikające z procesów gospodarowania i oddziaływania kultury i cywilizacji. Przypomnieć należy, że autorzy artykułu z 1971 r. apelowali o zredefiniowanie sposobu ujmowania roli państwa w nowych okolicznościach, a nie o jego pomijanie⁵³.

W 1975 r. z inicjatywy Keohane'a i Nye'a zorganizowano konferencję poświęconą relacjom między polityką i ekonomią w stosunkach międzynarodowych, której wyniki w postaci artykułów opublikowano w specjalnej edycji czasopisma „International Organization”. Najważniejszy z nich, autorstwa Freda Bergstena, Keohane'a i Nye'a, nosił tytuł „Międzynarodowa ekonomia i międzynarodowa polityka” (*International economics and international politics*) i może być uznany za przełomowy, gdyż po raz pierwszy zaproponowano w nim metodę badań wzajemnych relacji między sferami stosunków ekonomicznych i politycznych⁵⁴. Warto odnotować, że referaty ze wspomnianej konferencji zostały także opublikowane w pracy zbiorowej pod redakcją dwóch znanych ekonomistów amerykańskich⁵⁵.

Analizując genezę i rozwój międzynarodowej ekonomii politycznej, nie sposób nie podkreślić kluczowej roli, jaką w tym procesie odegrał inny amerykański uczony, Robert Gilpin, który określał siebie jako umiarkowanego realistę, tj. takiego, który podziela tylko jej ogólne założenia filozoficzne⁵⁶. Wychodząc z tych przesłanek, uważał włączenie problematyki ekonomicznej do badań stosunków międzynarodowych za bezwzględnie konieczne, czemu dał wyraz w artykule opublikowanym w 1971 r.⁵⁷ Cztery lata później przedstawił pionierski tekst, który wyznaczył standard teoretyzowania w międzynarodowej ekonomii politycznej. Zaproponował w nim trzy modelowe ujęcia relacji ekonomia–polityka w stosunkach międzynarodowych. Uważał, że sfera

⁵¹ J. Nye, R. Keohane, *Transnational relations and world politics*, „International Organization” 1971, s. 3, s. 329–349.

⁵² R. Keohane, J. Nye, *Transgovernmental relations and international organizations*, „World Politics” 1974, t. 27, nr 1, s. 39–62.

⁵³ R. Keohane, J. Nye, *Transnational relations and world politics. A conclusion*, „International Organization” 1971, t. 25, nr 3, s. 721–748.

⁵⁴ F. Bergsten, R. Keohane, J. Nye, *International economics and international politics. A framework for analysis*, „International Organizations” 1975, nr 1, s. 3–36.

⁵⁵ F. Bergsten, L. Krause (red.), *World Politics and International Economics*, Brookings Institution, Washington 1975.

⁵⁶ *Conversation in international relations: Interview with Robert Gilpin*, „International Relations” 2005, nr 3, s. 361–372.

⁵⁷ R. Gilpin, *The politics of transnational economic relations*, „International Organization” 1971, nr 3, s. 398–419.

ekonomii dominuje nad polityką w modelach liberalnym i marksistowskim, a według modelu realistycznego (merkantylistycznego) jest odwrotnie⁵⁸.

W historiografii międzynarodowej ekonomii politycznej wyjątkowo ważne miejsce zajmują dwie monografie Gilpina opublikowane kolejno w 1987 i 2001 r. Ich wyjątkowość polega na tym, że wyznaczyły standardy dyskursu naukowego poprzez ukazanie ideowych i materialnych przesłanek tej subdyscypliny, jej obszaru badawczego oraz teoretyzowania⁵⁹.

Powstanie międzynarodowej ekonomii politycznej zawdzięczać należy grupie badaczy z Wielkiej Brytanii (Susan Strange i Robert Cox) oraz USA (Robert Gilpin, Peter Katzenstein, Robert Keohane, Charles Kindleberger i Stephen Krasner) określanych mianem „siedmiu wspaniałych” (*magnificent seven*). Wzorując się na tradycji ekonomii politycznej, dostrzegali potrzebę integralnego ujmowania polityki i ekonomii w obliczu strukturalnych zmian w stosunkach międzynarodowych, które były początkiem współczesnej globalizacji. Ich wkład polegał na tym, że rozpatrywaną do tej pory wewnętrzną relację polityka–ekonomia dostosowali do specyfiki stosunków międzynarodowych, tworząc tym samym podwaliny nowej dyscypliny. Ważną rolę odegrało rosnące przekonanie wśród nowej generacji badaczy, iż realizm ma ograniczone możliwości objaśniania tych nowych jakościowo zjawisk i procesów. Keohane tak scharakteryzował tamten okres: „Byliśmy młodzi, pełni energii, [byliśmy] przyjaciółmi, którzy dyskutowali i nie zgadzali się we wszystkim”⁶⁰. Warto odnotować również to, że amerykańscy twórcy międzynarodowej ekonomii politycznej Keohane i Nye byli związani z Uniwersytetem Harvarda i w literaturze przedmiotu identyfikuje się ich jako założycieli Harwardzkiej Szkoły Liberalnej Teorii Stosunków Międzynarodowych⁶¹.

Obszar badawczy międzynarodowej ekonomii politycznej

Na początku tej części artykułu niezbędne jest terminologiczne rozstrzygnięcie i wskazanie na rozłączność dwóch terminów stosowanych wymiennie w bogatej literaturze przedmiotu; chodzi o globalną ekonomię polityczną (*global political economy*) i międzynarodową ekonomię polityczną (*international political economy*). Ten pierwszy termin, najogólniej rzecz biorąc, oznacza gospodarkę światową składającą się z gospodarek narodowych, między którymi istnieje wysoki i złożony poziom współzależności nadający jej *de facto* globalny charakter⁶². W tak zglobalizowanej

⁵⁸ R. Gilpin, *Three models of the future*, w: F. Bergsten, L. Krause (red.), op. cit., s. 37–60.

⁵⁹ R. Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, op. cit.; idem, *Global Political Economy...*, op. cit.

⁶⁰ R. Keohane, *The old IPE and the new*, „Review of International Political Economy” 2009, nr 1, s. 36.

⁶¹ D. Long, „*The Harvard School of Liberal International Theory*”: *A case for closure*, „Millennium” nr 3, s. 489–505.

⁶² P. Hirst, G. Thompson, *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Polity, Cambridge 1996.

gospodarce państwa są tyleż podmiotami ekonomicznymi – co politycznymi. To uzasadnia brzmienie terminu globalna ekonomia polityczna, który został wprowadzony do obiegu naukowego przez Williama Thompsona⁶³, Gilpina⁶⁴ i Johna Ravenhilla⁶⁵. Jego treść odnosi się do empirycznej rzeczywistości, czyli tego, co badamy na podstawie przyjmowanych założeń ontologicznych. To kryterium przesądza o tym, że drugi termin, międzynarodowa ekonomia polityczna, oznacza subdyscyplinę nauki o stosunkach międzynarodowych, które ma własny przedmiot badania identyfikowany na podstawie różnych kryteriów.

Obszary badawcze (sub)dyscyplin w naukach społecznych wyodrębnia się z uwagi na potrzebę zapewnienia większych specjalizacji i profesjonalizmu w badaniach. W dotychczasowej praktyce naukowej wypracowano i przyjęto wiele kryteriów i procedur identyfikacji obszarów badawczych. Przyjmuje się że wstępnym, ale niezbędnym, warunkiem jest intersubiektywna zgoda badaczy odnośnie do wspólnego przedmiotu badania. Na tej podstawie stawia się pytania badawcze i formułuje teorie naukowe, które tworzą dyskurs, z czasem przeistaczający się w historiografię, ważny czynnik wyodrębniający dany obszar wiedzy. W ciągu nieomal pół wieku, które upłynęło od sformułowania pierwszych postulatów badawczych o potrzebie przewyciężenia podziału w niezależnym od siebie badaniu sfery stosunków politycznych i ekonomicznych, wyodrębniła się wspólnota uczonych, których domeną badawczą jest międzynarodowa ekonomia polityczna. To swego rodzaju wspólnota epistemiczna, a jej istnienie według kryteriów socjologii wiedzy zaświadcza o istnieniu obszaru badawczego, na bazie którego się ona identyfikuje i integruje. Dwa znakomite artykuły brytyjskiego badacza Johna Hobsona dowodzą w przekonujący sposób, jak to kryterium konstytuuje międzynarodową ekonomię polityczną jako subdyscyplinę o określonym obszarze badań⁶⁶.

Nieomal dwie dekady temu ukazały się publikacje, które uznaje się za manifesty naukowe uzasadniające obszar badawczy międzynarodowej ekonomii politycznej dwóch epistemicznych wspólnot: amerykańskiej skupionej wokół czasopisma „International Organization” oraz brytyjsko-kanadyjskiej. Ta pierwsza przedstawiła swoje poglądy na temat subdyscypliny w specjalnym wydaniu czasopisma, o którym mowa, z okazji jego pięćdziesięciolecia („International Organization” 1999, nr 4), podczas gdy ta druga w pracy zbiorowej pod redakcją Richarda Stubbsa i Geoffreya Underhilla⁶⁷. Lektura tych dwóch wydawnictw dostarcza istotnych informacji odnośnie do pojmowania obszaru badawczego poprzez wskazanie prob-

⁶³ W. Thompson, *The Emergence of Global Political Economy*, Routledge, London 2000.

⁶⁴ R. Gilpin, *Global Political Economy...*, op. cit.

⁶⁵ J. Ravenhill, op. cit.

⁶⁶ J. Hobson, *Revealing the Eurocentric foundations of IPE...*, op. cit.; idem, *Reconstructing the non-Eurocentric foundations of IPE: From open economy politics to intercivilizational political economy*, „Review of International Political Economy” 2013, nr 5, s. 1055–1081.

⁶⁷ R. Stubbs, G. Underhill, *Political Economy and the Changing Global Order*, Oxford University Press, Ontario 2000.

lemów uznanych za ważne z punktu widzenia poszczególnych autorów, takich jak: Robert Keohane, John Ruggie, Stephen Krasner, John Marsh, Edward Haas, Geoffrey Garrett, Stanley Hoffmann, Peter Katzenstein („International Organization”) i Susan Strange, Robert Cox, Stephen Gill, Philip Cerny, William Coleman, Eric Helleiner, Peter Katzenstein (publikacja brytyjsko-kanadyjska).

Obydwa zespoły badaczy zgadzały się, że obszar badawczy międzynarodowej ekonomii politycznej jest funkcją wzajemnego oddziaływania sfery politycznej i ekonomicznej. Klasycy subdyscypliny, Keohane, Katzenstein i Krasner, przyjmowali ją w takim właśnie brzmieniu, mówiąc, że zajmuje się relacjami polityki i ekonomii w skali światowej⁶⁸. Inny klasyk, Gilpin, definiował obszar bardziej jednoznacznie, bo w kategoriach rynku i państwa, będących emanacją tego, co ekonomiczne, i tego, co polityczne. Amerykański ekonomista Charles Kindleberger wprowadził np. do obiegu naukowego pojęcia polityki ekonomii międzynarodowej i ekonomiki polityki międzynarodowej⁶⁹.

W naszym przekonaniu proste zestawienie politycznych uwarunkowań ekonomii międzynarodowej (gospodarki światowej) i, odwrotnie, ekonomicznych uwarunkowań na przykład polityki bezpieczeństwa jest nazbyt mechaniczne i zawężające. Traktowanie odpowiednio polityki i ekonomii jako zmiennych zależnych i niezależnych grzeszy brakiem kontekstualizacji poprzez nieuwzględnienie podstawowego faktu, jakim jest to, że interakcje, o których mowa, zachodzą w stosunkach międzynarodowych – w relacjach między suwerennymi państwami. Na ten właśnie aspekt zwraca uwagę Benjamin Cohen, twierdząc, że międzynarodowa ekonomia polityczna to obszar przewyciężenia podziału między ekonomią międzynarodową (*international economics*) i stosunkami międzynarodowymi⁷⁰ (jeśli się je ujmuje wyłącznie w kategoriach stosunków politycznych).

Susan Strange przedstawiła oryginalną i całościową zarazem propozycję obszaru badawczego MEP. Dokonała tego, odwołując się do czterech najważniejszych wartości społecznych: bogactwa, bezpieczeństwa, wolności i sprawiedliwości. W związku z tym przedmiotem badania tej subdyscypliny są według niej „wszelkie społeczne, polityczne i ekonomiczne uwarunkowania globalnego systemu produkcji, wymiany i dystrybucji oraz wkład wymienionych czterech wartości”⁷¹.

Kontekst przejawiania się relacji polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych to międzynarodowość, której cechy strukturalne (m.in. anarchiczność) czynią ją zupełnie nieporównywalną ze sferą stosunków wewnątrz państwa⁷².

⁶⁸ R. Keohane, P. Katzenstein, S. Krasner, *International organizations and study of world politics*, „International Organization” 1995, nr 4, s. 645.

⁶⁹ Ch. Kindleberger, *Power and Money: The Politics of International Economics and Economics of International Politics*, Basic Books, New York 1970.

⁷⁰ B. Cohen, *International Political Economy...*, op. cit., s. 3.

⁷¹ S. Strange, *States and Markets*, Pinter, London 1994, s. 18.

⁷² E. Haliżak, *Obszar badawczy nauki o stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2015, nr 2, s. 14–19.

W wymiarze analitycznym *differentia specifica* relacji polityka–ekonomia w stosunkach międzynarodowych polega na tym, że jest to w istocie relacja między trzema zmiennymi: polityką i ekonomią, które mogą być na przemian ujmowane jako zmienne zależne i niezależne, oraz międzynarodowością jako zmienną interweniującą, czyli modyfikującą wartości i cech dwóch pierwszych. Międzynarodowość jako zmienna interweniująca lokuje się między polityką oraz ekonomią i oddziałuje na istotę i charakter związków przyczynowo-skutkowych między nimi.

Termin międzynarodowa ekonomia polityczna denotuje treści, które wyznaczają jej obszar badawczy rozumiany jako ontologiczna integralność ekonomii i polityki w połączeniu z cechą międzynarodowości. Tak zidentyfikowany obszar międzynarodowej ekonomii politycznej jest całkowicie rozłączny od tego, który denotuje termin ekonomia polityczna, odnoszący się do kontekstu wewnątrz krajowego.

Identyfikacja obszaru badawczego analizowanej przez nas subdyscypliny nie może się ograniczać jedynie do przyjmowania definicji operacyjnych bez narażania się na zarzut subiektywizmu. Jednym ze sposobów przewyciężenia tej niedogodności jest odwołanie się do procedury przyjmowania założeń ontologicznych. Wiadomo, że dokonując takiej procedury na początku procesu badawczego, wychodzimy od istniejącego stanu wiedzy w formie modeli, teorii i koncepcji badawczych. Teoretyczny pluralizm w naukach społecznych, również w nauce o stosunkach międzynarodowych, implikuje potrzebę przyjęcia danej perspektywy badawczej, w kategoriach której dokonuje się założeń odnośnie do ontologii, czyli przedmiotu badania.

W międzynarodowej ekonomii politycznej takim punktem odniesienia są trzy modele – szkoły myślenia lub, jak ujmuje to Gilpin, trzy analityczne perspektywy badawcze, z których każda we właściwy sobie sposób definiuje relację między sferą polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych. Są to: ekonomiczny nacjonalizm, liberalizm i marksizm⁷³.

Pierwsza ze szkół, ekonomiczny nacjonalizm, w bogatej literaturze przedmiotu przyjmuje także nazwy „merkantyizm”, „neomerkantyizm”, „realizm”, „ekonomiczny realizm”. Zgodnie z nim państwo (czyli to, co polityczne) jest najważniejszym podmiotem – co implikuje założenie o pierwszeństwie polityki w stosunku do innych obszarów życia społecznego, w tym także ekonomii. W relacji państwo–rynek to pierwsze ma głos decydujący, ponieważ rynek nie jest naturalnym i niezależnym bytem, gdyż może funkcjonować tylko w kontekście struktur politycznych. Owo założenie odnosi się do logiki rynku zarówno wewnętrznego, jak i międzynarodowego. Co się tyczy tego drugiego, to ekonomiczny nacjonalizm podziela założenia realizmu klasycznego o anarchicznej strukturze politycznej systemu międzynarodowego, która jest źródłem rywalizacji w sferze gospodarczej zgodnie z logiką gry o sumie zero, gdzie państwa w równym stopniu dążą do maksymalizacji potęgi i bogactwa. Geoekonomia to koncepcja teoretyczna, która odpowiada w pełni założeniom ekonomicznego nacjonalizmu,

⁷³ R. Gilpin, *Three models of the future*, „International Organization” 1975, nr 1, s. 38.

ponieważ uznaje priorytet w stosowaniu przez państwa instrumentów ekonomicznych (zamiast militarnych) w tworzeniu korzystnej dla nich przestrzeni geoeconomicznej, w ramach której mogą one maksymalizować swoją potęgę i bogactwo⁷⁴.

Liberalna perspektywa oferuje zupełnie odmienny od realizmu i ekonomicznego nacjonalizmu zestaw założeń odnoszących się do ontologii międzynarodowej ekonomii politycznej. Uznaje ona bowiem pierwszeństwo ekonomii jako instytucji zasad i norm nad sferą polityki⁷⁵. W liberalnej doktrynie jednostką ludzką oraz przedsiębiorstwo stawia się przed państwem. Odwołanie się w niej do takich wartości, jak: wolność, wiara w rozum i postęp oraz racjonalność, implikuje ujęcie państwa jako racjonalnego aktora przedkładającego współpracę nad rywalizację i konflikt. Dzięki temu jest możliwe tworzenie struktur współpracy w postaci reżimów i instytucji międzynarodowych, które gwarantują realizację takich wartości, jak: pokój, bezpieczeństwo i rozwój⁷⁶.

Marksizm, którego współczesną emanacją jest teoria krytyczna, oferuje alternatywne objaśnienia w stosunku do dwóch poprzednich szkół. Opiera się na założeniu mówiącym, że grupy społeczne są najważniejszym punktem odniesienia, a właściwie ich rola i miejsce w systemie produkcji krajowej i międzynarodowego podziału prac. To efekt przyjęcia materialistycznej metodologii uznającej prymat czynników materialnych, czyli ekonomii. W tym nurcie na szczególną uwagę zasługują dwie teorie. Pierwsza, autorstwa Immanuela Wallersteina, udowadnia, że podstawą stosunków międzynarodowych jest gospodarka światowa funkcjonująca według reguł światowego kapitalizmu⁷⁷. Druga, autorstwa Roberta Coxa, odrzuca państwowcentryczny punkt widzenia w badaniu stosunków międzynarodowych i podkreśla rolę sił społecznych (*social forces*) w kształtowaniu porządku międzynarodowego⁷⁸. Zasadą teorii krytycznej jest wzbogacenie subdyscypliny międzynarodowa ekonomia polityczna o ważne kwestie normatywne takie jak: sprawiedliwość w dystrybucji bogactwa, równomierny rozwój, sprzeciw wobec wszelkich form wyzysku i rozwoju zależnego, sprawiedliwość. Tabela 1 ilustruje istotę różnic między tymi trzema szkołami myślenia.

Innym ważnym kryterium identyfikacji obszaru badawczego międzynarodowej ekonomii politycznej jest odwołanie się do procedury wydzielania poziomu analizy państwa i systemu międzynarodowego, co jest także zgodne z wymogami

⁷⁴ E. Halizak (red.), *Geoekonomia*, op. cit., s. 17–30.

⁷⁵ J. Keynes, *The Economic Consequences of Peace*, Macmillan, London 1979; F. Hayek, *The Road to Serfdom*, Routledge, London 1944; D. North, *Markets and other allocation systems in history: The challenge of Karl Polanyi*, „Journal of European Economic History” 1977, nr 4, s. 703–716.

⁷⁶ I. Ikenberry, *Institutions, strategic restraint and the persistence of American post-war order*, „International Security” 1999, nr 23, s. 43–78.

⁷⁷ I. Wallerstein, *Analiza systemów światów. Wprowadzenie*, przeł. K. Gawlicz, M. Starnawski, Wydawnictwo Dialog, Warszawa 2007.

⁷⁸ Zob. najważniejsze prace: R. Cox, *Social forces state and world orders: Beyond international relations theory*, „Millennium” 1981, nr 2, s. 126–155; idem, *Gramsci. Hegemony and international relations: An essay in method*, „Millennium” 1983, nr 2, s. 162–175; idem, *Production. Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York 1987.

analizy systemowej, gdzie bada się relację podmiot–struktura. Odwołanie się do takiej procedury pozwala zrozumieć, jak specyficzny, a zarazem szeroki jest obszar badawczy naszej subdyscypliny, jeśli uwzględnić założenie mówiące, że państwo jako poziom analizy może być ujmowane w kategoriach bytu politycznego i ekonomicznego (gospodarka narodowa). Podobnie rzecz ma się na poziomie systemu międzynarodowego, który przejawia się jako polityczna wspólnota suwerennych państw (społeczność międzynarodowa) oraz jako gospodarka światowa (globalna ekonomia polityczna).

Tabela 1. Podstawowe cechy liberalizmu, marksizmu i merkantylizmu

Wyszczególnienie	Liberalizm	Marksizm	Merkantylizm
Istota relacji ekonomicznych	Harmonia	Konflikt	Konflikt
Podmioty	Gospodarka domowa i firmy	Grupy społeczne	Państwo narodowe
Cel aktywności ekonomicznej	Bogactwo	Interesy grupowe	Interes narodowy
Relacja między polityką a ekonomią	Dominacja ekonomii nad polityką	Dominacja ekonomii nad polityką	Dominacja polityki nad ekonomią
Istota zmian	Dynamiczna stabilność	Stabilność	Dystrybucja siły

Źródło: R. Gilpin, *US Power and the Multinational Corporation. The Political Economy of Foreign Direct Investment*, Basic Books, New York 1975, s. 27.

Na każdym z tych poziomów osobno wziętych, a także pomiędzy nimi, ujawniają się specyficzne relacje sfer polityki i ekonomii (państwa i rynki), które badamy, zadając właściwe dla każdego z nich pytania badawcze.

Tak więc na poziomie analizy państwa zadajemy pytania badawcze o relację między: a) polityką zagraniczną a zagraniczną polityką ekonomiczną (handlową), b) bezpieczeństwem narodowym a bezpieczeństwem ekonomicznym, c) potęgą a bogactwem, d) mocarstwowością w ogóle a mocarstwowością ekonomiczną, e) dyplomacją a dyplomacją ekonomiczną, f) instrumentami politycznymi i ekonomicznymi, g) strategią państwa a strategią ekonomiczną (*economic statecraft*).

Istotną kwestią mieszczącą się w obszarze badawczym międzynarodowej ekonomii politycznej jest relacja między zewnętrzną aktywnością państwa a środowiskiem wewnątrz krajowym. Problem ten został podjęty przez badaczy utożsamianych się z międzynarodową ekonomią polityczną, takich jak: Peter Katzenstein⁷⁹, Peter Gourevitch⁸⁰,

⁷⁹ P. Katzenstein, *Between power and plenty: Foreign economic policies of advanced industrialized countries*, „International Organization” 1977, nr 4, s. 587–920.

⁸⁰ P. Gourevitch, *The second image reversed*, „International Organization” 1978, nr 4, s. 882–912.

Robert Putnam⁸¹, Helen Milner⁸². To za sprawą publikacji tych autorów dokonał się istotny postęp w badaniu polityki zagranicznej państwa określanej mianem otwierania czarnej skrzynki (*unpacking black box*).

Badając relację sfery polityki i ekonomii na poziomie systemu międzynarodowego, zadajemy pytania dotyczące warunków rozwoju i funkcjonowania gospodarki światowej, czy to w postaci działania państwa hegemonistycznego gwarantującego międzynarodowe dobra publiczne, czy też w postaci reżimu i instytucji międzynarodowych tworzonych wolą polityczną państw. Równie ważne są inne pytania, takie jak: jakie są efekty i implikacje nierównomiernego wzrostu dla dystrybucji siły (potęgi) w stosunkach międzynarodowych?; jakie ma to skutki dla takich wartości jak pokój czy sprawiedliwość międzynarodowa?; jakie są skutki relatywnego wzrostu i spadku potęgi danych państw dla porządku międzynarodowego? Kluczowe w naszym przekonaniu pytanie badawcze, odnoszące się do poziomu systemu międzynarodowego, dotyczy tego, jak rozwija się i funkcjonuje gospodarka światowa (rynek międzynarodowy) w warunkach podziału świata na podmioty polityczne, jakimi są suwerenne państwa oddzielone od siebie granicami.

Ujęcie problemowe to kolejne kryterium, którego nie sposób pominąć przy identyfikacji obszaru badawczego międzynarodowej ekonomii politycznej. Najważniejsze z nich to problem zmiany w stosunkach międzynarodowych, której istoty nie da się wyjaśnić, jeśli nie uwzględni się wzajemnej relacji sfery politycznej i ekonomicznej. Publikacja Gilpina z 1981 r. jest przykładem zastosowania takiego integralnego ujęcia⁸³.

Robert Keohane, współtwórca międzynarodowej ekonomii politycznej, w jednej z ostatnich publikacji postawił pięć pytań badawczych, które odnoszą się do problemów uznanych przez niego za ważne. Oto one: 1) Jak należy ocenić analityczną użyteczność teorii międzynarodowej ekonomii politycznej, biorąc pod uwagę sukces ekonomiczny państw określanych mianem „rynków wschodzących”? 2) Jakie będzie miało znaczenie dla handlu międzynarodowego i finansów przekształcenie się Chin w supermocarstwo? 3) Jakie konsekwencje niesie z sobą nadmierna zmienność parametrów na międzynarodowym rynku finansowym i energetycznym? 4) Jaki wpływ na państwa będzie miało pojawienie się nowych, prawdziwie globalnych aktorów, takich jak przedsiębiorstwa międzynarodowe czy organizacje pozarządowe? 5) Jaki jest wpływ technologii informatycznych na globalne komunikowanie się?⁸⁴

Biorąc pod uwagę powyższe kryteria, obszar badawczy międzynarodowej ekonomii politycznej można uogólnić w postaci modelu, który w sposób integralny ujmuje relacje między dwiema dychotomicznymi sferami, tj. polityki i ekonomii,

⁸¹ R. Putnam, *Diplomacy and domestic politics: The logic of two level games*, „International Organization” 1988, nr 3, s. 427–460.

⁸² H. Milner, *Interests, Institutions and Information: Domestic Politics and International Relations*, Princeton University Press, Princeton 1997.

⁸³ R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York 1981.

⁸⁴ R. Keohane, *The old IPE and the new*, op. cit., s. 40–42.

oraz poziomem państwa – poziomem systemu międzynarodowego. Ilustruje to poniższy diagram (rysunek 1) w którym cztery zmienne (polityka, ekonomia, sfera wewnętrzna państwa i międzynarodowość), będąc wzajemnie powiązane, tworzą wspólną przestrzeń (obszar pól a, b, c, d) jako obszar badawczy międzynarodowej ekonomii politycznej.

	Poziom państwa	
Strefa polityki	a b	Strefa ekonomii
	c d	
	Poziom systemu międzynarodowego	

Rysunek 1. Obszar badawczy międzynarodowej ekonomii politycznej

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując tę część rozważań, należy zauważyć, że zakres badań MEP stale się rozszerza ze względu na wysoką dynamikę zmian między globalną ekonomią polityczną (gospodarka światowa) a relacjami między państwami. Wzajemne zależności między zmianami w sferze gospodarczej i politycznej implikują potrzebę nieustannej obserwacji coraz to nowych efektów. Na przykład: jak w danym czasie niestabilność ekonomiczna oddziałuje na relacje między państwami lub jakie efekty przynosi światowy wzrost dla dystrybucji bogactwa między państwami, a tym samym jak wpływa na relatywny i bezwzględny układ sił w stosunkach międzynarodowych.

Dynamika współczesnej globalizacji, która pozostaje w centrum badań MEP, sprawia, że jej obszar badawczy stale się rozszerza w związku z rosnącą złożonością handlu i finansów międzynarodowych. To z kolei rodzi potrzebę śledzenia i podejmowania nowych wątków w relacjach między państwem a globalizującą się gospodarką światową, gdzie państwa z jednej strony wspierają i inspirują ten proces, a z drugiej podlegają wpływom globalizacji. To zjawisko jest raz rozpoznawane jako koniec państwa narodowego, a innym razem przejawia się w negatywnej reakcji w postaci nacjonalizmu ekonomicznego. Już ten fakt uświadamia nam skalę wyzwań badawczych związanych z obszarem badań MEP.

Teoria i metodologia międzynarodowej ekonomii politycznej

Międzynarodową ekonomią polityczną ujmuje się jako koncepcję, jako przedmiot badań i jako sposób badania (*field of inquiry*)⁸⁵. Ten ostatni wymiar stanowi o statusie MEP jako subdyscyplinie naukowej ze względu na rozwinięte na jej gruncie teorie i metody badania, czyli to, co stanowi o jej metodologicznej specyfice. W naukach społecznych każda teoria jest budowana na podstawie określonych założeń i/lub metateorii. Metateoria, przypomnijmy, to zbiór założeń ontologicznych, na bazie których tworzona jest wiedza w formie teorii – co jest domeną epistemologii, która z kolei jest powiązana z metodologią (metodami) umożliwiającymi rozwiązywanie problemów badawczych⁸⁶. Razem wzięte ontologia, epistemologia i metodologia tworzą system zdobywania wiedzy, co Colin Wight definiuje w następujący sposób: „Jeśli wierzysz w ontologię (X), i zamierzasz uzasadnić twierdzenie Y wynikające z X (epistemologia), powinieneś postępować zgodnie z metodą Y”⁸⁷.

Wedle Davida Lake’a teoretyczno-metodologiczna tożsamość MEP jako subdyscypliny przejawia się w jej interdyscyplinarności⁸⁸. Wcześniej Susan Strange twierdziła, że narodziny MEP stwarzają wyjątkową okazję do przewyciężenia podziałów w naukach społecznych, gdzie historycy nie ograniczaliby się tylko do badania historii, a ekonomiści do ekonomii. Badacze polityki nie mieliby wyłącznego prawa zajmować się tylko polityką, a socjologowie społecznymi strukturami⁸⁹. Raymond Miller przytacza w naszym przekonaniu adekwatną definicję MEP jako subdyscypliny badawczej uwzględniającej kryterium wielodyscyplinarności:

Międzynarodowa ekonomia polityczna jest wielodyscyplinarną dyscypliną nauk społecznych, która zajmuje się badaniem i analizą zmian w procesie ekonomicznych przepływów i politycznego zarządzania w stosunkach międzynarodowych [...]. Ta dyscyplina oferuje objaśnienia zajmujące się oceną skutków oraz przedstawia propozycje rozwiązań. W jej ramach rozwijają się perspektywy badawcze, które oferują różne objaśnienia odnośnie do tych samych problemów⁹⁰.

Epistemologia MEP, począwszy od lat 70. ubiegłego stulecia, rozwijała się w ramach naukowego dyskursu między realizmem a liberalizmem, którego zwolennicy argumentowali, że badanie stosunków międzynarodowych wymaga nowych narzędzi

⁸⁵ C. Hay, D. March, *Introduction: Towards a new (international) political economy*, „New Political Economy” 1999, nr 1, s. 5.

⁸⁶ S. Smith, *Positivism and beyond*, w: S. Smith, K. Booth, M. Zalewski, *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 11–44.

⁸⁷ C. Wight, *Philosophy of social science and international relations*, w: W. Carlsnaes, T. Risse, B. Simmons (red.), *Handbook of International Relations*, Sage, London 2002, s. 41.

⁸⁸ D. Lake, *International political economy: A maturing interdiscipline*, w: B. Weingast, D. Wittman (red.), op. cit., s. 757–777.

⁸⁹ S. Strange (red.), *Paths to International Political Economy*, Allen and Unwin, London 1984, s. IX.

⁹⁰ R. Miller, *International Political Economy. Contrasting World View*, Routledge, London 2008, s. 2.

i podejść badawczych. Ze względu na zmiany strukturalne, jakie w nich się dokonały, a których nie można było badać przy użyciu narzędzi oferowanych przez realizm. Kwestie bezpieczeństwa jako domena realizmu traciły relatywnie na znaczeniu na rzecz ekonomicznych. W jubileuszowym numerze czasopisma „International Organization” trójka amerykańskich badaczy inicjatorów MEP sformułowała taką oto opinię na ten temat:

Założenie o państwowocentrycznym charakterze stosunków międzynarodowych zostało podważone przez prace o transnarodowych relacjach, podobnie jak inne założenia o homogeniczności wewnętrznych struktur państwa. Badacze psychologii poznawczej i podejmowania decyzji podważyli założenie o racjonalności, a teoretycy społeczności międzynarodowej i instytucjonalizmu założenie o anarchii systemu międzynarodowego⁹¹.

Zasługą liberalizmu było przewartościowanie postrzegania państwa jako zuniifikowanego racjonalnego aktora. Zamiast tego zaczęto je ujmować w kategoriach pluralizmu i społeczeństwa obywatelskiego. Na bazie takiego założenia rozwijano teorię neofunkcjonalizmu, polityki biurokratycznej, transnarodowych stosunków i polityki wzajemnych powiązań (*linkage politics*)⁹². Niewątpliwym wkładem liberalizmu było podjęcie badań nad relacją między sferą wewnętrzną państwa a jego zewnętrzną aktywnością w postaci wpływu krajowych grup interesów na zagraniczną politykę ekonomiczną i politykę zagraniczną w ogóle, co znalazło wyraz w sformułowaniu liberalnych teorii polityki zagranicznej⁹³.

Od samego początku badania w ramach MEP koncentrowały się głównie na zmianach strukturalnych na poziomie systemu międzynarodowego i zaowocowały wieloma innowacjami takimi jak: teoria hegemonistycznej stabilności, która, co warto zauważyć, występuje w wersji realistycznej autorstwa Gilpina⁹⁴ i neoliberalnej autorstwa Keohane’a⁹⁵. To kompleksowa i powszechnie akceptowana teoria oferująca objaśniania, na podstawie których można dedukować hipotezy, a następnie poddawać je testowaniu⁹⁶. Równocześnie z tą teorią sformułowano inne, o nie mniejszej sile objaśniania, jak: teoria reżimów⁹⁷ i teoria neoliberalnego instytucjonalizmu⁹⁸.

⁹¹ P. Katzenstein, R. Keohane, S. Krasner, *International organization and the study of World politics*, „International Organization” 1998, nr 4, s. 658.

⁹² Ibidem, s. 658.

⁹³ E. Halizak, *Liberalna teoria polityki zagranicznej i jej analityczne zastosowanie*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2016, nr 2, s. 11–39.

⁹⁴ Zob. R. Gilpin, *US Power and Multinational...*, op. cit.; idem, *War and Change in World Politics...*, op. cit.; idem, *The theory of hegemonic war*, „Journal of Interdisciplinary History” 1988, nr 4, s. 591–613.

⁹⁵ R. Keohane, *The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes*, w: O. Holsti et al. (red.), *Change in the International System*, Westview Press, Boulder 1980, s. 131–162.

⁹⁶ Zobacz obronioną w 2017 r. pracę doktorską Aldony Tomczyńskiej pt. *Test teorii hegemonistycznej stabilności – studium przypadku polityki sankcji ekonomicznych Stanów Zjednoczonych Ameryki po zimnej wojnie*, Biblioteka WNPiSM UW.

⁹⁷ S. Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, New York 1983.

⁹⁸ R. Keohane, L. Martiz, *The promise of institutionalist theory*, „International Security” 1995, nr 1, s. 39–51; R. Keohane, *Institutional Theory as a Research Theory: Appraising the Field*, PiT Press, Manbridge 2003, s. 71–107.

MEP w warstwie epistemologicznej charakteryzuje się teoretycznym pluralizmem. Wedle dwójki brytyjskich badaczy jest swego rodzaju „globalną konwersacją”, w ramach której wyłoniły się dwie szkoły teoretyczno-metodologiczne: amerykańska i brytyjska⁹⁹.

Ograniczone z natury rzeczy ramy artykułu nie pozwalają na pełną charakterystykę obydwu szkół MEP. Ogólnie rzecz biorąc, amerykańska szkoła MEP skupia się wokół czasopisma „International Organization” i wyrasta z tradycji pozytywizmu, empiryzmu, metod dedukcyjnych i ilościowych. Pozostając pod przemożnym wpływem metodologii nauk ekonomicznych, w szerokim zakresie odwołuje się do teorii racjonalnych wyborów¹⁰⁰. Brytyjska szkoła MEP opiera się na innych niż amerykańska założeniach badawczych. Według Coxa szkoła amerykańska koncentruje się na badaniu aktualnych faktów i działań związanych z utrzymaniem hegemonii USA, podczas gdy szkoła brytyjska, a szerzej także europejska, jest przede wszystkim zainteresowana badaniem zmian porządku międzynarodowego, co implikuje potrzebę uwzględnienia kontekstu społecznego i historycznego¹⁰¹. Wedle Benjamin Cohena podejście brytyjskie odwołuje się do wielodyscyplinarności i jakościowych metod wywodzących się z tradycji postpozytywistycznej¹⁰².

Podstawowa różnica między brytyjską i amerykańską szkołą MEP sprowadza się do tego, że ta pierwsza ma charakter normatywny, a ta druga pretenduje do bycia naukową w pozytywistycznym tego słowa znaczeniu. Te fundamentalne różnice są przedmiotem wyjątkowo ożywionej debaty między przedstawicielami szkół po obydwu stronach Atlantyku¹⁰³.

Miarą dojrzałości MEP jako subdyscypliny jest ożywiony dyskurs o metodologii, jaki toczy się w jej ramach. Wiąże się to z wyzwaniem badawczym, które, jak wiadomo, polega na paralelnej analizie zjawisk i procesów ekonomicznych i politycznych przy użyciu metod wypracowanych przez trzy dyscypliny: ekonomię, naukę o polityce i naukę o stosunkach międzynarodowych. Ale w związku z tym ujawnił się problem wyboru właściwej metodologii badań, gdyż, jak wiadomo, ekonomia głównego nurtu hołduje metodzie dedukcyjnej, a nauka o polityce, w tym i nauka o stosunkach

⁹⁹ I. Sharman, C. Weaver, *RiPE, the American School...*, op. cit.; L. Seabrooke, K. Young, *The networks and niches of international political economy*, „Review of International Political Economy” 2017, <http://dx.doi.org> (data dostępu: 15.03.2017), s. 2.

¹⁰⁰ D. Maliniak, M. Tierney, *The American School of IPE*, „Review of International Political Economy” 2009, nr 1, s. 6–33.

¹⁰¹ R. Cox, *The British School in the global context*, „New Political Economy” 2009, nr 1, s. 315–328.

¹⁰² B. Cohen, *International Political Economy...*, s. 44–66.

¹⁰³ Zob. B. Cohen, *The transatlantic divide...*, op. cit.; idem, *The transatlantic divide; A rejoinder*, „Review of International Political Economy” 2008, nr 1, s. 30–34; M. Watson, *All at sea in a barbed wire canoe: Profesor Cohen's transatlantic voyage in IPE*, „Review of International Political Economy” 2008, nr 1, s. 1–17; D. Lake, *TRiP's across the Atlantic: Theory and epistemology in IPE*, „Review of International Political Economy” 2008, nr 1, s. 47–57.

międzynarodowych, metodzie indukcyjnej. W rezultacie w tej pierwszej badanie polega na ustaleniu związków przyczynowo-skutkowych, a w tej drugiej na interpretowaniu.

Od samego początku swojego rozwoju MEP znalazła się pod przemożnym wpływem metod nauk ekonomicznych, i to tak dalece, że autorzy encyklopedii MEP we wstępie stwierdzili, że MEP jest metodologią ekonomii stosowaną do analizy zachowań i instytucji politycznych¹⁰⁴. Takie podejście jest wyrazem przekonania, że ekonomia oferuje adekwatne modele objaśniania dla świata nie tylko materialnego, ale i społecznego. Barry Eichengreen pisał wprost, że ekonomia jest predystynowana do objaśniania stomatologii, wojny nuklearnej i stosunków międzynarodowych¹⁰⁵. Takie przekonanie o „teoretyczno-metodologicznym imperializmie” tej dyscypliny ma podstawy w wywodzącej się z liberalizmu idei racjonalizmu. Jak pisze zwolenniczka tego podejścia Helen Miller, w działaniach i decyzjach aktorów obecne są motywy i preferencje ekonomiczne (zmiennie ekonomiczne), w związku z czym jest możliwe skwantyfikowanie korzyści i kosztów, a więc tych parametrów, które implikują racjonalne zachowanie¹⁰⁶. Racjonalistyczna metodologia nie jest przyjmowana bezkrytycznie, gdyż pod jej adresem są formułowane zarzuty o „monokulturowość”, tj. poleganie tylko na faktach materialnych bez uwzględnienia innych, które tworzą świat społeczny¹⁰⁷. Stąd postulat, aby w szerszym niż dotąd zakresie odwoływać do historycznej socjologii¹⁰⁸.

Debata metodologiczna w ramach MEP jest nierozstrzygnięta w tym sensie, że żadna z orientacji, czy to pozytywistyczna i racjonalistyczna, czy historyczno-socjologiczna, nie jest w stanie zaoferować całościowego i kompletnego modelu objaśnienia, powszechnie akceptowanego. Zamiast tego jesteśmy skazani na metodologiczny pluralizm, czyli swego rodzaju heterodoksję¹⁰⁹. Keohane, twórca MEP, mając na uwadze taki podział, proponuje jego przewyciężenie poprzez odwołanie się do zasad naukowego realizmu (*scientific realism*). Oto jego opinia na ten temat:

Moje przywiązanie do ilościowej analizy jako nieodzownej podstawy badań w naukach społecznych nie oznacza odrzucenia złożonych w swej istocie metod jakościowych. Oznacza to, że najlepszym sposobem objaśnienia mechanizmu przyczynowego jest odwołanie się do studium przypadku i narracji realizowanych w rygorystyczny sposób¹¹⁰.

¹⁰⁴ B. Weingast, D. Wittman (red.), op. cit., s. 3.

¹⁰⁵ B. Eichengreen, *Dental hygiene and nuclear war: How international relations looks at economics*, „International Organization” 1998, nr 4, s. 993–1012.

¹⁰⁶ H. Miller, *The analysis of international relations: Formal models in international political economy*, w: D. Sprinz, Y. Wolinski (red.), *The Analysis of International Relations*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2001, s. 284–311

¹⁰⁷ K.R. McNamara, *Of intellectual monocultures and the study of IPE*, „Review of International Political Economy” 2009, nr 1, s. 72–84.

¹⁰⁸ L. Seabroke, *Why political economy needs historical sociology*, „International Politics” 2007, nr 44, s. 390–413.

¹⁰⁹ A. Murphy, D. Nelson, *International political economy...*, op. cit.

¹¹⁰ R. Keohane, *The old IPE and the new*, op. cit., s. 39–40.

Rygoryzm, o którym mówi Keohane, polega na spójnym i logicznym konstruowaniu założeń ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych¹¹¹.

Stanowisko Keohane'a nie mogło nie mieć wpływu na stan debaty metodologicznej w ramach MEP; przejawiało się w podjęciu prób przewyciężenia podziałów. Świadczy o tym artykuł autorów brytyjskich zamieszczony na łamach czasopisma „Review of International Political Economy” z okazji jubileuszu dwudziestolecia, w którym zgłoszono postulat pragmatycznego łączenia konkurujących z sobą opcji metodologicznych¹¹². Pragmatyzm i eklektyzm to nowe podejście w metodologii nauk społecznych, w tym również w nauce o stosunkach międzynarodowych¹¹³, które na gruncie MEP ma wyjątkowo sprzyjające warunki do aplikacji i potencjał w teoretyzowaniu.

Podsumowanie

Subdyscyplina międzynarodowa ekonomia polityczna powstała w latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w reakcji na potrzebę badania nowych zjawisk i procesów, jakie w tamtym okresie pojawiły się w stosunkach międzynarodowych. Były to: liberalizacja międzynarodowego obrotu gospodarczego (handel i inwestycje), wzrost ekonomicznej współzależności, wzrost rangi przedsiębiorstw międzynarodowych, integracja EWG, ekonomizacja polityki zagranicznej. Zmiany, o których mowa, były na tyle istotne, że zaczęto stawiać pytanie o reakcję państwa – czyli tego, co jest emanacją polityki. Jako pierwsza uczyniła to brytyjska badaczka Susan Strange, która uznała za wyjątkowo szkodliwy fakt „wzajemnego nieuznawania” w badaniach sfery politycznej i ekonomicznej, będących odrębną domeną nauki o ekonomii i polityce.

O ile w badaniach sfery wewnętrznej państwa przyjęcie założenia o rozłączności polityki i ekonomii jest dopuszczalne, o tyle w stosunkach międzynarodowych musi mieć negatywny wpływ na ich jakość i wiarygodność, ponieważ międzynarodowość jako przestrzeń ma tak integralny charakter, że wymaga wyłącznie wielo- i transdyscyplinarnych badań. Temu nowemu wyzwaniu starali się sprostać badacze stosunków międzynarodowych nowego pokolenia, tacy jak: Robert Keohane, Robert Gilpin, Peter Katzenstein, Stephen Krasner, Joseph Nye i Robert Cox, którzy w badaniach stosunków międzynarodowych zaczęli doceniać znaczenie problematyki ekonomicznej i gospodarki światowej – aczkolwiek nie byli z wykształcenia ekonomistami. Ta okoliczność sprawiła, że MEP ukonstytuowała się jako subdyscyplina nauki o stosunkach międzynarodowych.

¹¹¹ H. Forell, M. Finnemore, *Ontology, methodology and causation in the American School of international political economy*, „Review of International Political Economy” 2009, nr 1, s. 58–71.

¹¹² J. Johnson et al., *The future of international political economy...*, op. cit.

¹¹³ A. Dudek, *Użyteczność analitycznego eklektyzmu w badaniu stosunków Polski z Rosją*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2016, nr 2, s. 39–71.

W ciągu nieomal półwiecza MEP wyrosła na ważną subdyscyplinę nauki o stosunkach międzynarodowych obok takich dziedzin jak badanie polityki zagranicznej państwa czy studia bezpieczeństwa. Ma własną oryginalną historiografię, jej rozwoju organizacyjnego dowodzą liczne komitety narodowe i jednostki badawcze na uczelniach wyższych, odpowiedzialne także za dydaktykę w tej dziedzinie. O jej znaczeniu świadczą także liczne czasopisma poświęcone wyłącznie tej dyscyplinie.

Na pytanie, czy MEP ma wydzielony obszar badawczy dający podstawę do formułowania założeń ontologicznych, a w następnej kolejności epistemologicznych i metodologicznych, odpowiedź brzmi: tak, ponieważ panuje szeroko podzielana intersubiektywna zgoda, że badanie interakcji między takimi zmiennymi jak: sfera polityki i ekonomii, państwa i rynku, potęgi (siły) i bogactwa, ekonomii i bezpieczeństwa, jest warunkiem postępu naukowego w nauce o stosunkach międzynarodowych. Przy czym bierze się pod uwagę to, że interakcje, o których mowa, przejawiają się zasadniczo odmiennie na poziomach państwa i systemu międzynarodowego.

Odwołując się do metodologii Imre Lakatosa, możemy stwierdzić, że na każdym z poziomów udało się sformułować konstytutywne koncepcje i teorie naukowe, które zasługują na miano paradygmatów, ponieważ stanowią one podstawę do teoretyzowania (choćby w formie testowania hipotez). Są to: geoeconomia, ujmująca relację sfery ekonomii i polityki na poziomie państwa, i teoria hegemonicznej stabilności, odnosząca się do poziomu systemu międzynarodowego. Praktyka badawcza dowodzi, jak duże możliwości eksplanacji współczesnych stosunków międzynarodowych one oferują.

International Political Economy – A Subdiscipline of International Relations

According to a proposal by Robert Gilpin, international political economy, in the early stages of development referred to as ‘political economy of international relations’, is a recognised subdiscipline of international relations. It emerged in the early 1970s with the growing need for an integrated approach to political and economic phenomena and processes. It enjoys the status of a subdiscipline because of its specified scope of research, its methodological and theoretical identity as well as the high degree of institutionalisation in the form of associations and research groups, sections and committees, journals dedicated to this issue alone and highly developed didactics under programmes of education in international relations.

Keywords: political economy, international political economy, wealth, power, Susan Strange, Robert Keohane, economic interdependence, global political economy, liberalism, nationalism.